
ПРОХОРЕНКО О.О.,
здобувач, Інститут психології
імені Г.Костюка НАПН України,
м.Київ

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК КРИТЕРІЙ СФОРМОВАНОСТІ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

У статті зроблено спробу розкрити зміст соціалізації як критерію сформованості правової свідомості майбутніх юристів. Обґрунтовано взаємозв'язок інтеріоризації соціальних норм в особистісному утворенні фахівців і сформованістю правової свідомості.

Ключові слова: майбутні юристи, соціалізація, правова свідомість.

В статье сделана попытка раскрыть содержание социализации как критерия сформированности правового сознания будущих юристов. Обоснована взаимосвязь интериоризации социальных норм в личностном образовании профессионалов и сформированностью правового сознания.

Ключевые слова: будущие юристы, социализация, правововое сознание.

The article attempts to reveal the content of socialization as a criterion of formation of legal consciousness of future lawyers. Proved the relationship of internalization of social norms in the personal education of professionals and the formation of legal consciousness.

Key words: future lawyers, socialization, pravovovoesoznanie.

Упровадження у національну юридичну практику міжнародних стандартів прав людини, які визнала і закріпила у своїй Конституції та законах Україна, актуалізують розв'язання питання створення відповідного юридичного механізму, а також забезпечення підготовки професіоналів-правників нової генерації, для яких права людини, її жит-

тєдіяльність є найвищою соціальною цінністю. Не менш важливим є також усвідомлення того, що втілення прав людини у життя, їх захист можливе лише у стабільному суспільстві, на основі суворого додержання законності та правопорядку.

У вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі різноманітні аспекти проблеми правової свідомості

майбутнього юриста послідовно висвітлювали Є. Аграновська, Н. Бура, А. Венгерів, Ю. Грошевий, А. Жалінський, І. Ільїн, В. Камінська, М. Козюбра, В. Котюк, О. Костенко, М. Орзіх, П. Рабінович, А. Ратінов, В. Сальников, А. Семітко, М. Соколов, О. Скаун, В. Тацій, В. Темченко, І. Фарбер та інші.

Психологічні студії щодо розуміння сутності феномену «свідомість» представлено розвідками М. Боришевського, М. Костицького, Г. Костюка, Р.Немова, В.Нестеренка, А.Сабурової, О.Столяренка, З. Фрейда.

Педагогічний аспект проблеми формування свідомості розкрито у працях А.Алексюка, Г.Ващенко, А.Макаренка, А.Несімчука, О.Падалки, Г.Різа, І.Синиці, І.Смолюка, А.Солодухіної, О.Солодухіна, В.Сухомлинського, О.Шпака.

Проте поза сферою вивчення залишилися психологічні засади правової свідомості майбутнього юриста, зокрема – соціалізації майбутнього юриста, а також чинники, які впливають на формування правової свідомості.

Мета публікації – розкрити зміст соціалізації майбутніх юристів як критерію сформованості правової свідомості.

Освітній процес, справедливо вважає О.Костенко, має допомогти майбутнім юристам усвідомити, що верховенство закону у правовій державі є формальною ознакою, результатом законодавчого волонтаризму, що насправді у правовій державі мають панувати закони, витворені за «натуралістичною» моделлю [3, с. 82]. Загалом, стверджує автор, у правовій державі панують культура, узгодженість волі і свідомості людей із законами природного права. Поза культурою у законодавстві панує сваволя, що ставить законодавство собі на службу [4, с. 132–134].

Сучасна юридична освіта актуалізує розуміння вияву глобалізації держави і права у світі, сприйняття діалогу правових систем завдяки розширення гуманітарно-світоглядних полікультурних орієнтацій, розвиток

правової творчості з метою неухильного утвердження верховенства права як прав людини, формування особистості планетарного типу. Сучасна правова освіта детермінує утвердження природних та моральних норм у позитивному праві, сприяє повсюдній рецепції європейського права.

Проблему соціалізації юриста як суб'єкта культури ми пов'язуємо з опануванням ним історичних традицій розвитку права як соціокультурного феномена. Загальноприйнятою є думка про те, що соціалізація – це процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвиток як цілісної особистості на основі засвоєння нею елементів культури і соціальних цінностей.

На нашу думку, якісні зміни юридичної освіти в Україні передбачають насамперед духовно-моральну кореляцію, процеси трансформації живого і природного права у позитивне право, розвиток модерного європейського права, подолання деяких негативних тенденцій юридичного позитивізму.

Орієнтація на нові реалії загальносвітового розвитку дає змогу наповнити підготовку українських юристів стандартами міжнародної освіти. Національна програма «Освіта (Україна XXI століття)» визначає зміст освіти, поліваріантність освітніх програм, рекомендує інноваційні технології навчання та ідеї народної педагогіки. Питання національного виховання в Українській державі розглядається на тлі соціальних надбань вітчизняної і світової духовної культури як органічний компонент освіти, що охоплює усі складові системи виховання і навчання.

Програма «Освіта (Україна XXI століття)» спрямована на впорядкування, систематизацію юридичної освіти на міждержавному рівні, оскільки настав час узгодити національні освітянсько-правові проблеми з міжнародними досягненнями і на основі діалогу культур європейської цивілізації виробити

орієнтири міжнародного юридичного спілкування.

Отже, для соціалізації юриста як суб'єкта культури насамперед потрібно поєднати сучасні міжнародні тенденції безперервної освіти. При цьому культуротворчу функцію покликане соціокультурне середовище.

З урахуванням того, що загальнолюдські мотиви є провідними в структурі суспільної свідомості та поведінки, проте вплив національних особливостей часто виявляється вирішальним, що у багатьох випадках визначає зміст суспільних і політичних рухів [8, с. 230].

Вплив національної культури на соціалізацію юристів здійснюється через поєднання нових аспектів культури із загальнолюдськими культурними цінностями. У такий спосіб постає можливість зрозуміти соціально-психологічні механізми впливу правової культури на суспільне життя української нації, отже, і юриста як її представника. Замовчування суперечностей розвитку національних культур зумовлює порушення збалансованості духовного життя між різними націями, оскільки в культурі відображається і закріплюється соціально-особистісна якість творчої праці людини. Саме феномен культури надає змогу органічно поєднувати матеріальне виробництво з працею самої людини як суспільної істоти [8, с. 255, 258]. Феномен культури активізує соціалізацію учнівської молоді, дає їй змогу окреслити перспективу майбутнього.

Професійна соціалізація студентів юридичного профілю залежить не тільки від знання національних галузей права, а й від рівня оволодіння тими гуманітарними дисциплінами, які формують світогляд. Йдеться про філософсько-правові, історико-правові дисципліни та європейське право.

Інтерпретація соціалізації як процесу перетворення людини з індивіда на особистість, процес засвоєння людиною культури, тобто одночасно як процес, і механізм, і результат [5,

с.99–100] розширює наші уявлення про соціалізацію як соціалізація, завдяки якому індивід засвоює існуючі норми суспільства таким чином, що через формування особистого «я» виявляється унікальність конкретного індивіда як особистості [6, с.292]. Особистість юриста є суб'єктом, який здійснює професійну юридичну діяльність, витрачає на неї фізичні та психічні зусилля, особистий час, переживає успіхи і невдачі, ставить ту чи іншу, благородну чи не завжди благородну, мету. У такому розумінні юрист як особистість – це людина, яка володіє певними рисами, які так чи інакше позначаються на її діяльності як професіонала, службовій та поза-службовій професійній поведінці [2, с. 98]. Отже, правова соціалізація юриста відтворює діалектику його становлення як особистості, усвідомлення ним службових, юридичних обов'язків, вироблення почуття правової та моральної відповідальності.

Активна професійна соціалізація розпочинається з усвідомлення юристом власного «я», свого місця у соціумі, з оволодіння навичками, застосування своїх знань на практиці. Перший етап професійної соціалізації тісно пов'язаний із виконанням службових обов'язків. Як зазначають С.Курганов і А.Кравченко, становлення соціального «я» відбувається на соціально-психологічному рівні, через інтеріорізацію культурних і соціальних норм [5, с.193].

Важливим структурним елементом професійної соціалізації юриста є формування почуття відповідальності. Усвідомлення необхідності відповідальності за власні вчинки перед державою та суспільством має запобіжне значення, застерігає юриста від застосування необдуманого примусової сили держави, що виявляється у санкціях кримінальних, цивільних, адміністративних та інших норм. Почуття правової та моральної відповідальності – необхідні стимулятори правомірної поведінки юриста. Вихідним

пунктом у соціалізації особистості є аналіз реального стану свідомості, її тенденцій, суперечностей розвитку. Але саме знання суперечностей вказує і шляхи виходу з певної правової ситуації, шляхи до справжньої соціалізації людини [8, с. 231, 236]. Отже, почуття правової і моральної відповідальності активізують професійну свідомість правника, скеровують його на свідоме розв'язання суспільних суперечностей, які виникають у його практичній діяльності.

Професійна свідомість юриста, сформована у процесі соціалізації, знаходить вияв також у його пропедевтичній культурно-виховній діяльності. Це стосується загальнокультурного правового виховання громадян, виявляє компетенцію юриста у питаннях культури тлумачення закону. Результати тлумачення закону пов'язані з можливістю обмеженого чи розширеного роз'яснення громадянам закону із застосуванням певної аргументації. У рамках юридичної діяльності тлумачення не тільки враховується, а й використовується у діалектиці становлення правника як спеціаліста. Ігнорування результатів тлумачення у правових процесах розглядається як обмеження права на юридичний аналіз справи [2, с. 162–163]. Окрім цього, знижується можливість здійснити культурно-правове виховання учасників юридичного процесу.

На наше переконання, доцільно розглядати професійну соціалізацію у культурологічному вимірі, оскільки юрист, виконуючи службові обов'язки, органічно поєднує функції професіонала у сфері права, духовно-морального наставника, політолога, психолога-педагога, економіста, актора. Зрозуміло, що це вимагає засвоєння певних видів культур, розкриває творчий потенціал юриста, сприяє його реалізації у суспільстві, підносить рівень та міру включення культур до правового середовища. Ефективність правової соціалізації юриста як суб'єкта культури передбачає гармонійність, всебічність,

тобто наявність максимальної сукупності професійних функцій. Методологічне значення має розуміння права як загальнокультурного феномена.

Соціалізація особистості передбачає передачу соціального досвіду людства, тому наступність збереження і засвоєння традицій невіддільні від повсякденного життя людей. Поєднання знань, переконань та практичних дій утворює характерні риси, якості, які властиві тим чи іншим типам особистості, тому соціалізація є по суті специфічною формою засвоєння особою тих суспільних відносин, які існують у всіх сферах життя [8, с.229].

Зауважимо, що процес професіоналізації відбувається під соціальним контролем, який виступає одним із регуляторів юридичної соціалізації, стабілізатором суспільних відносин. С.Курганов та А.Кравченко вважають, що соціальний контроль – це особливий механізм соціальної регуляції поведінки людей та підтримання громадського порядку. До основних видів соціального контролю вони відносять звичаї, традиції, мораль, релігію, право, нормативна та інституційна сторони яких виконують регулятивну, охоронну, стабілізуючу функції [5, с.117–120].

У юридичній соціалізації, на наш погляд, вагомим соціальним контролем виступає природне право. Саме з природного права розпочинається розуміння норм поведінки, формування позитивного права. На вимогах природного права побудовані міжнародні конвенції про права людини, дитини тощо. Можливим вважати соціальним контролем й позитивне (чинне) право – норми Конституції. Тому процес правової соціалізації так чи інакше відбувається під впливом (контролем) конституційних норм. Найбільші здобутки юридичної практики в Україні також позитивно впливають на соціалізацію юриста. Відповідно до принципу аналогії юрист має змогу співвідносити свої професійні дії з цими здобутками, використовувати їх на практиці.

Аналіз наведеного вище матеріалу дозволяє характеризувати професійний портрет майбутнього юриста за такими показниками: сформованість прогресивних життєвих орієнтацій; сформованість прогресивних життєвих цінностей; особистісний виховний (правовий) ідеал; пріоритетні демократичні форми життєвої підтримки; високий рівень соціального задоволення; високий рівень розвитку особистісних якостей; високий рівень нормативно-правової компетенції; прогресивні мотиви і фактори професійного вибору; психологічна готовність до професійної діяльності; мобільність сприйняття соціальних впливів на особистість.

Висновки. Професійна (правова) соціалізація юриста як суб'єкта культури – це складний і багатогранний процес. Він залежить від багатьох суб'єктивних та об'єктивних чинників. На правову соціалізацію юриста впливають усі види культур, умови його життєдіяльності, трудовий шлях, характер обраної спеціалізації, сімейний стан, атмосфера в сім'ї, місце проживання, перебування в соціальних групах тощо. Культура виступає каналом соціалізації. Правова освіта становить світоглядно-ціннісне підґрунтя соціалізації юриста, розуміння ним права як національного і загальносвітowego культурного феномену.

ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія / А.М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Жалинский А.Э. Профессиональная деятельность юриста: Введение в специальность : учеб. пособ. / А.Э. Жалинский. – М. : Изд-во БЕК, 1997. – 330 с.
3. Костенко О.М. Концепція природного права і законодавство // Правова держава : щорічник наукових праць / О.М. Костенко. – К., 1996. – Вип. 7. – С.77–84.
4. Костенко О.М. Культура і закон / О.М. Костенко // Правова держава: Щорічник наукових праць. – К., 1998. – Вип. 9. – С.130–136.
5. Курганов С.И. Социология для юристов : учебн. пособие для вузов / С.И. Курганов, А.И. Кравченко. – М. : Закон и право, 1999. – 255 с.
6. Ряшко В.І. Юридична соціологія / В.І. Ряшко. – Львів, 1997. – 293 с.
7. Соціологія : Курс лекцій / В.М.Піча, О.М.Семашко, Н.Й.Черниш та ін.; за ред. В.М.Пічі. – К. : Заповіт, 1996. – 344 с.
8. Тоценко Ж.Т. Социология: Общий курс / Ж.Т. Тоценко. – М. : Прометей, 1994. – 384 с.